

того, чтобы их государственность развивалась в тесном союзе с Россией. Многие из них в будущем вернулись на Родину, а многие остались на уже обжитых местах и расселились на необъятных просторах России либо эмигрировали в другие государства.

Список использованных источников и литературы:

1. Наша ніва. 1914. 25 снежня.
2. Бригадин, П. И. Эсеры в Беларуси (конец 19 в. – февраль 1917 г.) / П. И. Бригадин. – Минск, – 1994.
3. Национальный исторический архив Беларуси (НИАБ). – Ф.295. – Оп.1. – Д.9032.
4. Сташкевич, Н. С. Приговор революции: Крушение антисоветского движения в Белоруссии: 1917 – 1925 / Н. С. Сташкевич. – Минск, 1985.
5. Законы и распоряжения о беженцах. Вып. 1. – Москва, 1916.
6. Центральный государственный исторический архив Санкт-Петербурга (ЦГИА СПб). – Ф. 1935. – Оп.1. – Д.1.
7. Белорусское общество в Петрограде по оказанию помощи пострадавшим от войны. 1916 – 1918 г.: межархивный справочник / состав.: Н. Е. Калесник [и др.]. – Минск, 2008.
8. Национальный архив Республики Беларусь (НАРБ). – Ф.325. – Оп.1. – Д.211.
9. ЦГИА СПб. Ф.1935. – Оп.1. – Д.2.
10. Жылуновіч, З. Яшчэ аб Беларускаім універсітэце / З. Жылуновіч // Дзянніца. – 1916. – 3 снежня.
11. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6т. / рэдкал.: М. В. Біч (галоўны рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1993. – Т.1.
12. Резолюция, принятая Всероссийским съездом беженцев из Белоруссии, состоявшемся в г. Москве 17 – 21 июля 1918 г. // Чырвоны шлях. – 1918. – № 3-4.

ПЫТАННЕ БЕЗ АДКАЗУ – БЕЛАРУСКІ КРАЙ У КАНТЭКСЦЕ “ПРАЕКТА ОБЕР-ОСТ”

С. Я. Новікаў, дацэнт;
Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт

100 гадоў з пачатку Першай сусветнай вайны паказалі, наколькі комплекснай з’яўлялася гісторыя тых падзей, на ўсебаковае даследаванне якой айчыннай навуцы нават не хапіла цэлага стагоддзя. На думку нямецкага даследчыка Томаса Ніпердэя, “асноўнымі фарбамі гісторыі з’яўляюцца не толькі чорная і белая; галоўная фарба гісторыі – шэрая, з бясконцымі

адценнямі” [1, S. 78]. Таму не дзіўна, што нават у найноўшых беларускіх працах застаюцца белыя плямы ў дачыненні да асобных старонак ваеннай гісторыі [2], адной з якіх можна назваць назву, пакуль да канца не высветленую ў айчыннай гістарыяграфіі [3].

Коротка спынімся на гэтай назве, якая, на наш погляд, патрабуе дакладнага азначэння. Галоўную падставу для такой думкі мы знаходзім у арыгінальных нямецкіх дакументах афіцыйнага паходжання. Але пачнём разгляд з ускоснай прычыны, а іменна, адсутнасці ў найноўшых айчынных навуковых даследаваннях агульна прынятай назвы новай германскай адміністрацыйна-тэрытарыяльнай адзінкі на ўсходзе – г. зв. “Das Land Ober Ost”. У цяперашніх працах для перадачы назвы прапануецца багата самых розных, часта адвольных спалучэнняў, у тым ліку: “улады “Обэр Осту” [4, с. 449], “абшары “Обер Осту” [5, с. 19], “насельніцтва “Обэр Осту” [6, с. 518], “Верхне-ўсходняя зямля” [7, с. 142], “Восточная зона” [8, с. 170, 177, 178, 186, 187], “территория Обер Оста” [9, с. 14] і інш.

Як бачым, размова ідзе пра пошук тэрміна ў дачыненні нібыта да ваеннай дзяржавы, якую на той час у рамках “праекта Оберост” [10, S. 278] імкнуліся стварыць на ўсходзе “легендарныя” асобы – галоўнакамандуючы ўсходнім фронтам фельдмаршал Паўль фон Гіндэнбург, асабліва начальнік штаба генерал Эрых Людэндорф. Нагадаем, што яны набылі вайсковую славу ў выніку паспяховай аперацыі, праведзенай супраць рускіх армій, разбітых і ў значнай частцы паланёных каля вёскі Таненберг ва Усходняй Прусіі. Людэндорф лічыўся “выратавальнікам Усходняй Прусіі” [10, S. 273], “вялікім палкаводцам” [11, S. 40], “геніяльным авантурыстам” [24, S. 40], таму адчуў на сабе поўную моц святла прапагандысцкай рампы кайзераўскай арміі і грамадскіх колаў кайзераўскага рэйха. У ваенную гісторыю нямецкай нацыі імя генерала было ўпісана залатымі літарамі, паколькі яго палкаводчыя якасці на пасадзе начальніка штаба прызнаваліся “бліскучымі” на працягу вайны на ўсходзе ў 1914–1916 гг. [10, S. 272].

Аднак зададзімся пытаннямі, асабліва такімі: 1) наколькі навукова абгрунтаванай можна лічыць само нямецкае абазначэнне “Land Ober Ost”; 2) што азначае насамрэч гэты выраз; 3) з якой мэтай ён быў выкарыстаны супрацоўнікамі аддзела прапаганды галоўнакамандуючага ўсходнім фронтам?

Звернемся да крыніц, перш за ўсё, да “Дакументаў вышэйшага камандавання сухаземных войскаў аб дзейнасці ў 1916/1918 гг.” (Urkunden der Obersten Heeresleitung über ihre Tätigkeit 1916/1918, 1920) [12], а таксам штабных карт [13], якія даюць дакладную карціну тэатра баявых дзеянняў на германа-расійскім фронце ў 1915–1916 гг. Заўважым, што менавіта дакументальны збор, аб’ёмам звыш за 700 старонак, з’явіўся асновай для напісання Людэндорфам сваіх успамінаў аб вайне 1914–1918 гг. [8; 13]. Аналіз дакументальных матэрыялаў вышэйшага камандавання, неперакладнага выдання ўспамінаў Людэндорфа і асобных дадаткаў паказвае, што ў афіцыйных дакументах [12; 13; 14] адсутнічае скарачанае назва “Ober Ost”, а ўвесь час

сустрэкаецца толькі поўная назва „Oberbefehlshaber Ost“ (галоўнакамандуючы на Усходзе, Ост)” ці скарачаная назва “Ober-Ost”. Не даюць доказаў для існавання назвы і карты галоўнага камандавання ўсходняга фронту, на якім на працягу сакавіка 1915–кастрычніка 1916 г. вызначыліся тры тэатры ваенных дзеянняў, адпаведна: “Nord” (Поўнач), “Ost” (Усход) і “Süd” (Поўдзень), падпарадкаваныя адзінаму камандаванню галоўнакамандуючага на ўсходзе. Абагульненай назвай, якая згадалася на штабных картах таго часу, з’яўлялася поўная назва „Oberbefehlshaber Ost“.

Адразу звернем увагу на адзін, як бачна, нязначны момант: напісанне назвы ў асобных працах, якія выходзілі ў 1920–30-я гады, і ў найноўшых даследаваннях, дзе пры разглядзе падзей на ўсходнім фронце ўжываецца азначэнне “Ober-Ost” [15, S. 408, 410, 412; 11, S. 16] ці “Oberost” [10, S. 277, 278, 288]. Значым, што апошняя назва ў такім выпадку ўяўляе сабой скарачэнне поўнай назвы „Oberbefehlshaber Ost“. Гэта дае нам падставу лічыць, што ў першым выпадку з’яўленне скарачанай назвы мела свой не геаграфічны, а чыста ваенна-прапагандысцкі ці, нават, ваенна-палітычны сэнс. У другім выпадку мы бачым ужыванне поўнай назвы камандуючага на Усходзе.

Узнікае лагічнае пытанне: на падставе чаго магло з’явіцца такое “арыгінальнае” скарачэнне і пра што яно насамрэч сведчыла? Можна, Ober выкарыстана як частка геаграфічнай назвы, напрыклад, Верхні ў сэнсе “паўночны” (яскравым прыкладам з’яўляецца назва Oberbayern – Верхняя (Паўночная Баварыя), ці ў адваротным выпадку Nieder Sachsen – Ніжняя (Паўднёвая) Саксонія). Аднак у нашым выпадку гэта не так. Штучнасць назвы вынікае, на наш погляд, з прапагандысцкага характару матэрыялаў 1917 г., якія рыхтаваліся для вайсковага камандавання па загаду начальніка штаба генерала Людэндорфа. Відавочна, што непасрэдныя выканаўцы імкнуліся надаць асаблівае значэнне кіраўніку ваеннага новаўтварэння на ўсходзе, адной з мэт якога якраз і з’яўлялася наданне гаспадарчай аўтаркціі ўсходнім тэрыторыям, у тым ліку землям беларускага краю.

На наш погляд, менавіта спроба стварэння ваеннай дзяржавы на захопленых усходніх тэрыторыях і была ўвасоблена ў назве “Ober-Ost”. Але ж у дакументах мы не сустракаем адваротнай назвы “Nieder-Ost” з кампанентам “Nieder” (нізкі, ніжэйшы, паўднёвы), якая ў выпадку існавання дзяржавы пад назвай Ober Ost трапна дапоўніла б спіс геаграфічных тэрмінаў на ўсходзе, абазначыўшы пэўную тэрыторыю на паўднёвым участку ўсходняга фронту пад назвай Nieder-Ost. Інакш кажучы, зыходзячы з нямецкай традыцыі пэўная тэрыторыя можа мець геаграфічнае ўдакладненне Ober-, толькі калі існуе тэрыторыя з супрацьлеглай назвай Nieder-. Але апошняе адсутнічае ў дакументальных матэрыялах галоўнага камандавання на ўсходзе і вышэйшага камандавання рэйхсвера.

Гэтыя разважанні даюць нам падставу лічыць, што ўвядзенне скарачанай назвы “Ober Ost” мела не геаграфічны, а чыста ідэалагічна-прапагандысцкі, ці нават, палітычны сэнс. Штучнае ўвядзенне менавіта такога азначэння было

выклікана, на наш погляд, не толькі прапагандысцкім характарам, але і мэтавай скіраванасцю матэрыялаў 1917 г.: яны рыхтаваліся для Вярхоўнага і армейскага камандавання пад асобым кантролем начальніка генеральнага штаба генерала Людэндорфа. Гэта прывяло да таго, што непасрэдня выканаўцы імкнуліся паказаць адметную ролю і надаць надзвычайнае значэнне асобе кіраўніка ваеннай дзяржавы, спроба стварэння якой увасобілася ў г. зв. “праекце Oberost”.

Першаснай задачай “ваеннай дзяржавы Людэндорфа” [10, S. 277] з’яўлялася перш-наперш захаванне яе ўнутранай і вонкавай бяспекі. Прагны да славы генерал бачыў мэту ваеннага ўтварэння на ўсходзе ў эканамічным адасабленні ўсходняй тэрыторыі ад эканомікі кайзераўскага рэйху. З мэтай пашырэння эканамічнай эксплуатацыі ўсходніх тэрыторый і ў сувязі з недахопам уласнай працоўнай сілы пачалося прыцягненне мясцовага насельніцтва. Галоўнай мэтай паступовага аднаўлення адміністрацыйнага падзелу, транспартных шляхоў і тэхнічных сродкаў, культурных і этнічных звычак лічылася ўсталяванне нямецкага акупацыйнага рэжыму. Паводле патрабаванняў Людэндорфа, жыццё ва ўмовах германскай акупацыі стала спалучэннем жорсткіх форм рэжыму, культурнага імперыялізму, гвалту і рабавання. Галоўным патрабаваннем, якога павінен прытрымлівацца вярхоўны камандуючы ў будучай “татальнай вайне”, з’яўлялася неабмежаваная ўлада ў ваеннай, палітычнай і эканамічнай сферах [10, S. 284].

Яшчэ адзін аргумент на карысць меркавання пра штучнасць кампаненты Ober. Бадай, не з’яўляецца выпадковым той факт, што ў гады Другой сусветнай вайны паўночна-ўсходняя частка акупаванай германскім вермахтам тэрыторыі на ўсходзе атрымлівае назву “Ostland” (Остланд, літаральна ўсходняя зямля/тэрыторыя). Пры тым, што нацысцкі прапагандысцкі апарат меў для гэтага значна больш магчымасцей, аднак была выкарыстана старая назва Ost для амаль той жа усходняй тэрыторыі. Гэта наводзіць на думку, што ў абодвух выпадках ў дачыненні да адной і той жа тэрыторыі выкарыстоўвалася адна і тая ж назва, а іменна проста Ost (Усход).

Апрача гістарычнай, разгледжанае нямецкае абазначэнне не вытрымлівае і лінгвістычнай крытыкі. Зазначым, што захаванне толькі адной з частак складанага нямецкага слова „Ober” (галоўны, вышэйшы) замест поўнага „Oberbefehlshaber (галоўнакамандуючы) Ost“, азначае скажэнне сэнсу назвы. Праз тое выраз выпадае з тэрміналагічнай лексікі і набывае ідэалагізаваны характар. І апошняе, як можна зразумець літаральны пераклад тэрміна Ober Ost: “вышэйшы” ці “галоўны” ўсход?

Такім чынам, патрэба ў крытычным стаўленні да некаторых устойлівых ацэнак у айчыннай гістарыяграфіі вынікае з новых дакументальных матэрыялаў, на падставе якіх можна прыйсці да высновы аб выкарыстанні гістарычнай адэкватнасці назвы Oberbefehlshaber Ost ці адпаведнага скароту Ober-Ost.

Спіс выкарыстаных крыніц і літаратуры:

1. Neitzel, S. Epilog // Sönke Neitzel // Zeitalter der Weltkriege. Informationen zur politischen Bildung. – 2014. – Nr. 1. – S. 1–82
2. Смольянинов, М. М. Беларусь в Первой мировой войне 1914–1918 гг. / М. М. Смольянинов. – Минск : Беларуская навука, 2014. – 317 с.
3. Новиков, С. Е. Белорусский край и «проект Ober Ost»: в поиске исторической истины / С. Е. Новиков // Великая война 1914 – 1918: Альманах Российской ассоциации историков Первой мировой войны : вып. 2. – Москва: МБА; Квадрига, 2013. – С. 27–35.
4. Рудовіч, С. Беларусь у гады Першай сусветнай вайны / С. Рудовіч // Гісторыя Беларусі. У 6 т. Т. 4. Беларусь у складзе Расійскай імперыі (канец XVIII – пачатак XX ст.) / рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Экаперспектыва, 2005. – С. 434–486.
5. Туронак, Ю. Беларусь пад нямецкай акупацыяй / Ю. Туронак // Пераклад з польскай В. Ждановіч. Каментарыі А.М. Літвіна. – Мінск : Беларусь, 1993. – 236 с.
6. Туронак, Ю. Беларусь пад нямецкай акупацыяй / Ю. Туронак / Мадэрная гісторыі Беларусі. – Вільня : Інстытут беларусістыкі, 2006. – С. 510–677.
7. Лінднэр Р. Гісторыкі і ўлада: нацыятворны працэс і гістарычная палітыка ў Беларусі XIX–XX ст. / Р. Лінднэр; пер. з ням. Л. Баршчэўскага ; нав. рэд. Г. Сагановіч. – Санкт-Пецярбург: Неўскі прасцяг, 2003. – 540 с.
8. Людендорф, Э. Мои воспоминания о войне, 1914–1918 гг. / Э. Людендорф. – Москва: АСТ ; Минск : Хорвест, 2005. – 799 с.
9. Мигун, Д. А. Германия и Беларусь : уроки истории (1914–1922 годы) / Д. А. Мигун. – Минск : РИВШ БГУ, 2001. – 63 с.
10. Pöhlmann, M. Der „moderne Alexander“ im Maschinenkrieg. Erich Ludendorff (1865–1937) / M. Pöhlmann // Kriegsherren der Weltgeschichte. 22 historische Portraits / hrsg. von S. Förster, M. Pöhlmann und D. Walter. – München: C.H. Beck, 2006. – S. 268–286.
11. Ludendorffs Selbstporträt / hrsg. von H. Delbrück. – 6. Auflage. – Berlin : Verlag für Politik und Wirtschaft, 1922. – 72 S.
12. Urkunden der Obersten Heeresleitung über ihre Tätigkeit 1916/1918 / hrsg. von E. Ludendorff. – Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1920. – 713 S
13. Ludendorff E. Meine Kriegserinnerungen 1914–1918 / E. Ludendorff. – Dritte Auflage. – Berlin: Ernst Siegfried Mittler und Sohn, 1919. – 628 S.
14. Мировые войны XX века. В 4 кн. Кн. 2 : Первая мировая война: Документы и материалы / отв. ред. В. К. Шаццлло. – Москва: Наука, 2002. – 581 с.
15. Erich Ludendorff. Sein Wesen und Schaffen / hrsg. von Dr. M. Ludendorff. – München: Ludendorff Verlag, 1938. – 670 S.